

Nietzsche Frigyes.

II.

Nietzsches Welt- und Lebensanschauung in ihrer Entstehung und Entwicklung dargestellt und beurtheilt von D. theol. *Otto Ritschl*, ord. Professor der Theologie in Bonn. 2. kiad. Freiburg i. B. 1899.

Nietzsche elbűvölő stilista, finom megfigyelő, izzó, viharos erőszakos gondolkodó és költő. Nagy a hatása modern asszonyokra és leányokra, modern *Deutschmümlerekre*, kik megúlvá a kereszténységet nemzeti vallásról ábrándoznak, fiatal socialdemokratákra, újságírókra, fiatal költőkre és művészekre, élvezethajhászokra, kalandorokra, szóval azokra, a kik „szabad szellemek“, Übermensehek, „urak“, „előkelők“ szeretnének lenni. „Nietzsche egyike a legérdekesebb alakoknak a modern szellemi élet történetében“. Már mint egyéniség kiválik a napi nagyságok tömegéből. Erkölesileg is nagy, mint a ki a leg súlyosabb szenvedéseket és fájdalmakat nemcsak nagy lelki erővel viselte, hanem éppen azokból szívta azt az erőt, melylyel feltűnést keltő műveit megteremti. „A legélesebb kritikát hívja ki maga ellen; de éppen azért elfogulatlanul azt is be kell ismerni, hogy sok dologban valóban igaza van, másokban legalább relativ igaza“.

Ritschl három korszakot különböztet meg Nietzsche fejlődésében, ú. m. a *Schopenhaueri*, az *intellectualistikus* és az *instinctivistikus*. A második a *Menschliches Allzumenschliches*-szel, a harmadik *Also sprach Zarathustra*val kezdődik. Ezeket a korszakokat egymástól elválasztják s jellemzik azok az itéletek, a melyeket Sokratesről különböző időkben mond. A *Geburt der Tragoedie*-ben Sokrates az a józan dialektikus, a ki Euripidesre gyakorolt befolyásával a görög tragoedia hanyatlásának értelmi szerzője lett. *Menschliches Allzumenschliches*-ben Sokrates memorabiliáit többre becsüli a bibliánál, vidám komolysága és pajkos bösesége felül emeli őt Jézuson. „Azon felül nagyobb értelme volt“. A harmadik korszakban (*Götzendämmerung*) már így szól: „Sokrates war Pöbel“; décadence-re mutat nála az ösztönök anarehiája. Rajta minden túlzott, torzkép, ravasz, földalatti.

Nietzsche gondolkodásának fejlődésében kiindulási pont Schopenhauer pessimismusa. Ő maga mondja, hogy az atheismus vezette Schopenhauerhez, a „ki az első bevallott és hajthatatlan atheista“ a németek között. Wagnerrel való szakítása után Schopenhauernek csaknem kizárólagos tanulmányozása vezette rá a moral problémájára. Különösen az „*unegoistisch*“ becsével foglalkozik, de épen ez ellen fordul „egy mindig elvibb gyanú, egy mindig mélyebbre ható skepsis“. Comte az ő „*vivre pour autrui*“ elvével a kereszténységen is túl tett (überchristlich). „Az önzetlenségnek nincs beese sem az égben, sem a földön“. Így indul meg Schopenhauer, Mill, Comte ellenében az a harcza, melynek célja megvédeni az egyéniséget „gyöngítésétől és megszüntetésétől“.

Igy előre pártjára áll mindennek, a mi nemes, előkelő, aristokratikus, nagy, vitéz, férfias. És természetes, hogy korunk törekvéseivel és demokratikus eszményeivel, „a francia forradalom e plebejus hatásaival“ ellentétbe jut. A nemesség „előkelő culturája hatalmat lélekel“. Súlyt helyez az előkelő ősöktől való származásra, az igazi nemességre, a faj tisztaságára. A nemesség követelménye, hogy elődeink között „ne legyen erőszakos, kapzsi, kiesapongó, gonosz, rettenetes“. „Egy gonosz előd megszünteti a születési nemességet“.

Az aristokratismus hanyatlásával járó nivellálás ellen kell hát dolgozni s a magasabb emberi fajt érvényre juttatni, jobban kifejteni, magasabb fokra emelni. A jövő e magasabb emberei, útmutatói a költő és a művész. Nietzsche eszményei most még szellemi természetűek, érdekei, reményei most még a szellemi cultura terén mozognak. Most még ellensége minden durvaságnak, brutalitásnak, barbárságnak és bestialitásnak. A kegyetlenek most még magasabb kulturák hátramaradt fokait képviselik. „A durva római patriotismus most, midőn egészen más és magasabb feladatok vannak, mint a *patria* és *honor*, vagy beestelen valami, vagy a hátramaradottság jele“. A katonaság „élő anachronismus“, „a mult posthumus műve“. Ritschl kiemeli itt humanitarius és culturalis érzületét, melylyel tudományos és philosophiai álláspontja is megegyezik.

Sokat tart az *őszinteségre* (Redlichkeit), mely egy jelentésű azzal, a mit *értelmi lelkiismeretnek* (intellektuales Gewissen) nevez. Épen ez az értelmi lelkiismeret az oka annak, hogy „a kereszténységgel az ismeret mai állásában többé szóba sem állhatunk“. „Hogy megpróbáljuk, vajjon valaki hozzánk — t. i. a szabad szellemekhez — tartozik-e vagy nem, vizsgáljuk meg érzését a kereszténység iránt.

Ha nem bírálón áll azzal szemben, hátat fordítunk neki: tisztátalan levegőt és rossz időt hoz ránk“. Aztán egy sajátságos próbát ajánl: „a komoly, derék, becsületes, mélyen érző emberek, a kik most még szívből keresztények, kísértsék meg hosszabb ideig kereszténység nélkül élni; ezzel tartoznak hitőknek, hogy megszerezzék a hozzászólás jogát ahoz a kérdéshez, vajjon szükséges-e a kereszténység? . . . Nem! Bizonyítéktok addig nem ér semmit, míg évekig nem éltetek kereszténység nélkül, becsületes buzgósággal törekedve arra, hogy a kereszténység ellentétében ki bírjátok tartani, míg attól messze, messze el nem távoztatok. Hazatéréstök nem jelent semmit, ha a honvággy őr vissza titeket; csak az jelent valamit, ha a szigorú összehasonlítás alapján való ítélet őr vissza ahoz“.

„Ha vasárnap reggel az öreg harangokat zúgni halljuk, azt kérdezzük magunktól: lehetséges ez? Ez egy kétezer év előtt keresztrefeszített zsidónak szól, a ki azt mondá, hogy ő Isten fia. De ez állítása bizonyítása hiányzik nála. A keresztény vallás bizonyára a távoli ősidőkből ránk maradt régiség s hogy amaz állítást hiszik — holott az igények megvizsgálásában különben oly szigorúak — az talán ez örökség legrégibb része. Isten, a ki egy halandó nővel gyermekeket nemz; böles, a ki felszólít, hogy többet ne dolgozzunk, többet ne ítéljünk, hanem a bekövetkező világ vége jeleire figyeljünk; oly igazságosság, mely az ártatlant elfogadja helyettesítő áldozatul; olyan, a ki tanítványaival vért itat, imádságok csodás beavatkozásokért; bűnök egy Isten ellen elkövetve; félelem a túlvilágtól, melyhez a halál a kapu; kereszt alakja, mint jelkép oly időben, mely a kereszt rendeltetését és gyalázatát többé nem ismeri — mily borzalmasan érint mindez, mintha a múlt sírjából fújna. Higyjük-e, hogy efélet még hisznek?“ Máshol meg a keresztény vallást az elvéhédtt ókor vallásának tekinti, melyet degenerálódott régi culturnépek előztek meg s melyekre „mint balzsam tudott és tud hatni“. De a kereszténység fiatal, erős, barbár népeknek méreg; „a régi germánok hősi, gyermeki és állati lelkébe pl. beleplántálni a bűn és elkárhozás tanát annyi, mint megmérgezni őket“. Ennek következménye ama népek teljes elgyengülése.

A kereszténység megalapítása különben nem Jézus, hanem Pál apostol műve, „ezé a legdicsvágyóbb és tolakodóbb lelkek egyikéé“, „ezé a babonás és fufangos főé“. Jézus iránti rokonszenvét — eltekintve egy néhány „ízléstelen“ kijelentésétől — sohasem vesztette el teljesen. Szerinte a zsidó népnek köszönjük a legnemesebb embert,

Jézust és a legtisztább böleseit, Spinozát; a leghatalmasabb könyvet és a leghatásosabb erkölesi törvényt. Máskor az asketák és szentek közül, kiket becsmérőleg említ, kiemeli „a kereszténység híres alapítóját“, „a ki úgy halt meg, a mint élt és tanított; nem azért, hogy az embereket megváltsa“, hanem hogy megmutassa, mint kell élni“. Zarathustrában egy helyt így ír róla: „Ő igen korán halt meg; visszavonta volna ő maga tanát, ha elérte volna az én életkoromat. Elég nemes volt arra, hogy visszavonja. De még éretlen volt. Éretlenül szeret az ifjú s gyűlöl embert és földet. Kötöttek és nehezek még kedélye és szelleme szárnyai. De a férfiban több a gyermek, mint az ifjúban és kevesebb a szomorúság; jobban ért az élethez és halálhoz“. Még utolsó művében, az *Antichrist*-ben is, melyben pedig gyűlölete a kereszténység ellen dühöngéssé fajul, megkülönbözteti Jézust, a kit persze a décadence típusának tart, a kereszténységtől. „A kereszténységről, Jézusról, a vallásról és morálról szóló minden itéletének előfeltétele *atheismusa*“. Isten nincs, a vallás tévedés eredménye. Ritschl morálja alapját is az atheismusban keresi. „Tagadom az erkölésiséget, mint tagadom az alchymiát, az az tagadom feltételeit, nem azt, hogy alchymisták voltak, a kik e feltételekben hittek s azok szerint eselekedtek. Tagadom az erkölestelenséget is, nem azt, hogy számtalan ember erkölestelennek érzi magát, hanem azt, hogy volna tényleg oka annak érezni magát. Nem tagadom, hogy sok eselekedetet, melyet erkölestelennek mondanak, kerülni kell és legyőzni; ép úgy nem tagadom, hogy sokat, melyet erkölesösnek mondanak, tenni, elősegíteni kell. De úgy gondolom: az egyiket úgy, mint a másikat más okokból, mint eddig“. „A lelkiismeret forrása a tekintélyekben való hit; tehát nem Isten szava az ember keblében, hanem néhány ember szava az emberben“.

A morál változandóságának gondolata Nietzschénél bizonyos physiologiai-pszichologiai feltételeken nyugszik. Ilyenek a *megszokás* és *átöröklés*. „Érzelmében bízni annyi, mint nagyatyjának, nagyanyjának és ezek nagyszülőinek jobban engedelmeskedni, mint azoknak az isteneknek, melyek benne vannak: értelmének és tapasztalatának“. Ha saját értelmünknek engedelmeskedünk, akkor új érzelmeket adunk át utódainknak s így az öröklést új utakra tereljük, a mi a szabad szellemeknek egyik legelső feladata“.

Ha a szempontokat a gyakorlati életre alkalmazzuk, a faj javításának és a magasabb embertypusnak gondolatához vezetnek, a mint az később határozott alakot ölt Zarathustrában az *Übermensch*

képében. E művében új gondolatok: az alkotás és a hatalomhoz való akarat. De egy lényegesebb elem is járul ezekhez: most vonja le ugyanis elvi skepsise utolsó következményét: kételkedni kezd az igazságban. Ezzel végződik intellectualistikus korszaka, melyben világnézetét tudományos kutatásokra és eredményekre akarja alapítani. S megkezdődik a hatalomhoz való ösztön vagy akarat philosophiája, a mely a kalapáccsal való böleselkedésben végződik. E korszakot nevezi Ritschl *instinctivistikusnak*.

Most már az igazság helyett a szabad, korlátlan, kötetlen életért lelkesedik. Második korszakában elveszti bizalmát a morálban, mert így kívánja az *őszinteség*. De ezzel nem elégszik meg. A harmadikban positiv életnézetté, a hatalomhoz való akarat böleseletévé, az ösztön apotheosisává fejleszti ki. Ez az értelme e kifejezéseinek: „Jenseits von Gut und Böse“, „Umwertung aller Werte“, „Philosophiren mit dem Hammer“.

Egyideig még a jövő böleseinek tartja fenn az új erkölcsi törvényhozást. Ezeknél a megismerés teremtés, a teremtés törvényhozás, az igazsághoz való akarat a hatalomhoz való akarat. De később már nyíltan vallja: „Mi magunk, mi szabad szellemek, már Umwertung aller Werte vagyunk“. Tehát elég erősnek hiszi magát, hogy a régóta előkészített munkát maga befejezze. A dolgok mértéke már nem az igazság, hanem a korlátlan, szabad élet. „Egy ítélet hamissága nem érv az ítélet ellen; a kérdés az, hogy mennyiben mozdítja elé és tartja fenn az életet és fajt; és hajlandók vagyunk azt állítani, hogy a leghamisabb ítéletek ránk a legnélkülözhetetlenebbek, hogy a hamis ítéletekről való lemondás az életről való lemondás, az élet tagadása volna“. A nem igazságot életfeltételül bevallani persze annyi, mint veszélyes módon ellenszegülni a szokásos értékérzelmeknek; és az a böleselet, a mely ezt merészli, már egyedül ezzel túlteszi magát a jón és rosszan“. Minden tiszta fogalom „conventionalis fictio“. Valóban adva csak szenvedélyeink és vágyaink világa van, melyek összességében az élet alapformájának, a hatalomhoz való akaratnak kialakulását és szétágazását ismerhetjük meg. Egészséges e szerint az a morál, a mely felett az élet ösztöne uralkodik; természetellenes ellenben minden morál, a mely az élet ösztönei ellen fordul. „Hajdan az ember tudatában, szellemiségében magasabb származásának, isteni-ségének bizonyítékát látták... A tudatosság, a szellem előttünk a szervezet relativ tökéletlenségének symptomája, kísérletezés, tapogato-

zás, elhibázás, fáradozás, melynél végtelen sok idegerő használódik el. Tagadjuk, hogy valamit tökéletesen meg lehetne csinálni, ha tudatosan csinálják“. „A tiszta szellem tiszta ostobaság; ha az idegrendszer és az érzékeket leszámítjuk, akkor elszámítjuk magunkat“. „Az ember a legerősebb állat, mert a legravaszabb; e ravaszság következménye szellemisége“. Ezek alapján már a lélektan úgy kell felfogni, mint „a hatalomhoz való akarat morfológiáját és fejlődéstanát“. Ez értelemben a lélektan az összes tudományok ura s ennek szolgálatára és előkészítésére vannak az összes tudományok.

Ez elvek mellett módosúlnak most a morálra vonatkozó nézetei. Az egészséges és degenerált ösztön adják az *úri és rabszolga-morált*. Utóbbi alá foglalja természetesen a keresztény *morált*. Minden ideális bölcelet, s mindaz, mi előbb mint humanitas becses volt előtte, most az ösztön elfajulása, betegsége, *décadence*. Így a magasabb embertypus fogalmából is, a mint azt már előbb megszerkesztette, az igazság ismeretére irányuló s tulajdonképeni humanitárius vonások eltűnnek. A magasabb emberek, az előkelő fajok, a typusember legsikerültebb példányai csak azért vannak, hogy a többi emberek felett uralkodjanak; ők az érték meghatározók, értékteremtők. Kötelességeket csak magukhoz hasonlókkal szemben ismernek, *alacsonyabbakkal szemben tetszésük szerint járnak el*. Most „a *kizsákmányolás* az élet lényegéhez tartozik, mint szerves alapműködés és következménye a hatalomhoz való tulajdonképeni akaratnak, a mely nem más, mint épen az élethez való akarat“. Ezekkel szemben vannak a rabszolgatermészetek; ezek „szelídített s azért gyengített házi vagy csorda-állatok azokkal a csorda-állatöszönökkel, melyekből a csorda-tudat és mindenek egyenlősége után való törekvés származnak és oly eszmények, minő pl. a részvét, önmegtágadás, szóval az akaratnak minden gyöngesége és betegsége. A magasabb embertypus kellekei: „szigor, erőszakosság, veszély kifelé (auf der Gasse) és a szívben, titokzatosság, stoicismus, kísértés és az örögi minden faja“, röviden „minden gonosz, rettenetes, zsarnoki, ragadozó állati és kígyói az emberen“.

A mit ezek mellett a vallásról, a hagyományos morálról, különösen a kereszténységről mond, a melylyel szemben a legellenségettebb és legellenségesebb állást foglalja el, azt itt nem ismételjük.

Ritschl is foglalkozik Nietzsche jelentőségének kérdésével. Nézeteit és elveit „személyes élményeiből és sorsából“ kell megítélni. Az újabban megjelent életrajzi adatok sok anyagot nyújtanak

e tekintetben. S ez adatokból nyer egyénisége. Személyes ismerősei a legnagyobb vonzalommal és tisztelettel emlékeznek róla. S mily fölemelő látvány folytonos harcza nehéz és kínzó szenvedései ellen! Mégis senkinek sincs terhére, kedves és szeretetreméltó, hálás a barátság jelei iránt, szenvedéseiben sem téveszti soha szeme elől nagy feladatát. Ez a bátor élet valóban a hatalomhoz való akarat illusztrálására szolgál. „Csodáló elismeréssel kell rá feltekintenünk“.

Ritschl most azt kérdezi: mennyiben összhangzók tanai életével? Leginkább összhangzik életével, érzületével, jellemével tana az előkelőségről. De ez mind inkább átesap, előbb az értelmi, később a fizikai vitézségbe, később hozzájárulnak a szigor, kegyetlenség, barbárság, ravaszság durva vonásai s a hálán kívül minden jó vonás eltűnik. S az általános jelenség nála. Eszményeiben rendre eltűnnek a szelid, mértéket tartó vonások s a mértéktelenbe mennek át. Ezzel elmaradoznak a legmagasabb szellemi culturára irányzott érdekek is. És eszményeiül megmaradnak a durva erő és hatalom. Honnan e változás?

Ismerjük barátságát Wagnerrel. Később bevallja, hogy Wagner eszményítette: „egy eszményi monstrumot“ esinált belőle. Így járt Schopenhauerrel is. A mint mondja, „*Schopenhauer als Erzieher*“ -ben nem ez, hanem ellentéte „*Nietzsche als Erzieher*“ jutott szóhoz. Első korszakának eszményeit a másodikban már tévedéseknek mondja. Álláspontját e korszakában nem a tények, a kutatás eredményei határozzák meg, hanem „tisztán személyi tapasztalatok leülepedése“. Most már hangulat dolga nála s tetszeleg magának abban a gondolatban, hogy a skepsisben minden más szabad szellemet felülmuljon. Így elveszíti hitét az igazságban. És előtérbe jut képzelme fokozott erővel és kevesebb önbírálattal. Csinál magából és „a szabad szellemekből“ megint csak „eszményi monstrumokat“ s ezeket a tárgyi igazság helyébe teszi. Ilyen, sőt még monstruosusabb „eszményi monstrumok“ Zarathustra a két állatjával, az Übermensch és a többi „mesevilág“; ilyen képzeleti alakok: a ragadozó állat és a csorda-állat, a föllázadó rabszolgák, a trónvesztett urak, az ujonnan felelőztetett thrák és görög isten: Dionysos és a kereszténység rít torzképe az Antichrist-ben.

Lehet, hogy szenvedései szünetelése alatt jól érezte magát képzelme e grotesk alkotásaiban; lehet, hogy erős önuralommal elfojtott szenvedései közben érzelmeitől és hangulataitól épen képzelme működtetése által szabadult meg. Ezért értékfelforgató álmait meg-

gondoltan nem vehetjük olyan komolyan, mint a beteg költő és Ritschl a költészet, a képzelem alkotásai és a kritikátlan regényesség iránti erős érzéknek tudja be, hogy utolsó korszaka extravagan-tiái oly sok hivatást szereztek neki.

A második korszakban a vitéz férfi eszménye nem csupán képzelem alkotása, hanem saját egyéni életének találó kifejezése. S ez az egyedül döntő ily eszmények gyakorlati értékére. „De az Übermensch képén, melyen N. képzelem talán épen azért kéjelgett oly szívesen, mert neki a szellemileg oly érzékeny és testileg oly törékeny tudósnak, psycho-physikai constitutiója szerencsésebb ellentétnek látszott, saját élete és viselete bizonyítéka hiányzik“. Ezért phantasmagoria.

Vallásos nézeteire könyveiből csak indirecte és közvetve lehet következtetni, mert rajongása Dionysosért is csak képzelem játéka. Csak az örök visszatérés gondolatára utalhatnánk, a mely vallásos-sága vezető motivumául szerepelhetne, de igen későre lép fel gondolatvilágában és messze áll személyi életétől és gyakorlati alanyi érdekektől. Tudjuk azonban, hogy a feltétlen szükségképeniség (amor fati) előtt meghódolt és ezt a meghódolást a szellemi nagyság főkövetelményének tekintette. Ez a *fatalismus atheisticus formája*. S e pontnál véget ér a hatalomhoz való akarat. És az a korlátlan szabadság, a melyet elméletben követelt, egy magasabb kényszerűségtől való, önként elismert feltétlen függésben végződik.

Polemiája a kereszténység ellen „megvetésre méltó“. Itt egészen atheista. Feltűnő a törekvése, hogy a legelszántabb atheistának lássék s a gyűlölt kereszténységgel még a személyi összeköttetés látszatát is kerülje. E felfogásában hí és következetes mindvégig. De bírálatából kitűnik „alapos történelmi műveltségének és a történelmi valóság iránti gyakorlott látásnak végzetes hiánya“. Ítéletei „alaptalanok, önkényesek és meggondolatlanok“. A hol igaza van, hatását ott is gyöngíti mértéktelenül túlzó s a valóságot hamisító képzeletével. Hatásra vadász és jól ismeri közönségét, a nagy tömeget, a melyre egy határozottan előadott állítás biztosabban hat, mint egy érv. Ő maga mondja: „Az érv bizalmatlanságot kelt“. Másutt megint: „Tartsátok titokban érveiteket. Az érvek a tömeget bizalmatlanná teszik“. Így a vallásnak sem ismeretére, sem ápolására semmi positivummal nem hatott. De a kereszténység elleni kiméletlen harszása igen alkalmas, hogy annak fontosságát a közönyösek előtt is feltűntesse. Álláspontja az úri morál utolsó értel-

mezésében a lehető legégyoldalubb, alapjában egy gondottieré, egy zsarnoké. Phantasmagoriáival Macchiavelli-féle szolgálatot teljesít lelkiismeretlen uralkodóknak. A nemzés, tenyésztés gondolata a nemzetgazdaságtanba tartozik s az etikába csak annyiban, a mennyiben az utódokra való tekintet nagyon fontos motívum bűnös életmód ellen.

Ezek szerint „csak a szellemi előkelőség és bátorság eszménye, a mint korábbi korszakában megfogalmazta, marad valódi, eleven beesű gondolatnak. Csak e mellett szól saját példája, élete. S ebben van bizonyítéka valódiságának és gyakorlati kivihetőségének“. „A többi gondolatok és képek, melyekkel szenvedései által mozgásba hozott képzelme az előkelőség ez eredeti eszményét körülvette, eltakarta, eltorzította és rúfította, csak beteges kinövészek és vad hús, a melyet a lehető leggyorsabban és alaposabban el kellene távolítani, a helyett, hogy azzal táplálkozzanak és megfertőzzék magukat“.

III.

Fundament und Einheit in Friedrich Nietzsches Philosophie von Paul E. Kalina. Leipzig. 1898.

Nietzschével úgy bánnak el bírálói, mint gyermekkel: mindent elnéznek neki. A kritikus, bármily lelkiismeretesen és szigorúan akar eljárni tisztében, tanárestalanul áll Nietzsche halygótűz — jellemével szemben. Egyedüli helyes eljárás ilyen körülmények között csak az lehet, hogy lélektanilag igyekezzünk őt megérteni. Nem úgy mint *Riehl*,¹ ki életrajzi adatok segítségével eszméi chaosából egy kosmost igyekszik csinálni, hanem kutatva, hogy minő lelki élmények vezették őt értékeihez, a régi értékek felforgatásához? minő emberi motívumokra vezethető és vezetendő vissza az Übermensch? Kalina e kutatásában kizárólag csak a harmadik korszakot veszi alapul, mert ez Nietzsche fejlődésének esúcsponjtja és mert „az elsővel lényegében tökéletesen megegyezik“.

Szerzőnk bírálata formájául a párbeszédet választja. Albrecht a szerző, Oszkár pedig nagyjában a Nietzsche-imádók álláspontját képviseli.

A beszélgetés abból indul ki, hogy Nietzsche munkáinak megjelenése óta körülbelül 15 év telt el és még senkinek sem sikerült

¹ Fr. Nietzsche. Der Künstler und der Denker. Ein Essay. 1898.

őt alaposan megezáfolni. Ellenkezőleg eszméi terjednek, nevét még vidéki lapok is tisztelettel említik, sőt a politikában is, „a hatalomhoz való akarattal“ és „úri morrállal“ próbálnak néha egy s mást mentetetni. Ma „a jó hang“-hoz tartozik reá mint „a jövő nagy reformatorára“ tekinteni.

Vizsgálódásaiban a következő pontokra, „mint mérőföld mutató kövekre“ lesz tekintettel: a részvét és a morál tagadása, a hatalomhoz való akarat, úri és rabszolgamorál, emberfölötti ember, örök visszatérés és az értékek felforgatása (Umwertung aller Werte). Egyedül helyes álláspont Nietzsehénél, ki életfeladatát abban látja, hogy az emberiséget magasabb fokra, előbbre vigye, kutatni: mely úton jutott értékeihez? Mi indította őt, hogy amaz útra, mint egyedül lehetőre, mutasson?

Nietzsche, a mint már Ritschlnél láttuk, Schopenhauerből indul ki. Szerzőnk azonban rámutat arra a nagy elvi különbségre, a mely kettőjük között van. Schopenhauert a szemlélet ismeretre, az ismeret az élethez való akarat megtagadására, a pessimismusra vezeti. Nietzsche veszett hírét kelti a szemléletnek, így az ismeret elveszíti nála becsét, ezzel magától elesik az élethez való akarat tagadása, a mely csak elégséges ismeretnél lép fel és így adva van az optimizmus. Nietzsche kiinduló pontja a *részvét tagadása*. Schopenhauernél úgy találta, hogy a világ rossz. Miért? kereste az okát. A népesedés szaporasága miatt. Az emberek száma tulságos nagy lett s a haszontalanok és szemmirevalók a lángelmét akadályozzák úgy, hogy ez nem tud szabadon kifejlődni s az őt illető helyet az életben elfoglalni. Miért nem korlátozzák hát e túlszaporaságot? Miért nem írtják a rosszat a jó érdekében? Miért nem alkalmazzák a „létért való harez“ törvényét az emberre is? Hol s mi itt az akadály? Ez az akadály *az állam*, a mely Schopenhauer szerint nem türi senki jogának megsértését és gyakorolja az igazságosság erényét. Most már azt kérdi Nietzsche: Honnan származik az állam? S mi a karakteristikona? S megint Schopenhauernél megtalálja a feleletet: „Minden szabad igazságosság és minden igazi emberszeretet valódi alapja a *részvét*.“

Ámde a részvét Schopenhauer szerint oly folyamat, „melyről az ész közvetlenül nem tud számot adni“, „misteriosus“. Nietzsche szerint Schopenhauer Kanttal együtt „a régi Isten“ legyőzőihez tartozik; de „az új bálvány“, az állam előtt meghódolt. Ezért egyszer Hegel fivérének mondja őt. Schopenhauer az, a ki az emberi lélek

első és alapösztönét az egoismusban látja, de ennek kárhozatos működésével az igazságosság és az emberszeretet részvétből eredő erőnyeit állítja szembe. S ha szerinte tagadjuk a részvétet, akkor tagadjuk a vallást és államot is. Nietzsche tagadja a részvétet, hisz „az ész nem tud erről közvetlenül számot adni“, mert — szerinte — csak ezen az úton lehet segíteni azon az emberiségen, a melyet a túlnépesedés megsemmisít s melytől a részvét a segítség útját elzárta.

Ezek szerint már látjuk, hogy Nietzsche csak Schopenhauerén át juthatott eredményeihez. Egyedül e szempontból lehet nézni és megérteni Nietzsche rendszerét: ha Schopenhauer-nél töröljük a részvétet, akkor az ismerethez, igazsághoz való akaratból a hatalomhoz való akarat marad meg, a pessimismusból az optimismus. És ez által adva vannak értékei is. Nietzsche tehát egyszerű kivonás által jutott bölcsesletéhez, a melyhez a kisebbítendőt és kivonandót Schopenhauerből vette át.

Schopenhauer útján járt tehát Nietzsche? kérdi szerzőnk. „Soha életében nem járt Schopenhauer útján“, mert ennek útja a szemlélet volt, melyet „ez a rövidlátó úr“ sohasem követett, mert nem tudta; de Sch. eredményeit egész életében felhasználta. „Ártatlan púpja Schopenhauernek, kitől egész munkássága alatt függött“. S ha ez ítélet igen erős volna, akkor legalább propylacuma Sch. Nietzsche-nak, melyen át egyedül juthatott akropolisához és a bölcsesség istennőjéhez.

Most szerzőnk Nietzsche „hajmeresztő“ világnézete előállítását és öntudatos követését akarja lélektanilag megérthetővé tenni. Nietzsche szerint Locke az eszmék eredetére vonatkozó kérdésben felületes. Miért ez ítélete Locke-ról? „Az érzés, ízlés és erkölcs európai nemessége a szót minden magas értelmében véve Franciaország műve és találmánya, az európai aljasság, a modern eszmék plebejismusa Angolországé“ mondja N., de egy évvel az előtt az angol bölcsészek „az egész, teljes, megtelt természetek“. Honnan e változás? A plebejismus, „taliga-tolók“, „durva munka“ ellen fellázad benne „az előkelő ember“, „az úri természet“. Az angolokon kívül nem előkelő még „a tudományos ember“; az előkelőt „az ösztön“ tünteti ki a többi közül. „Nem kellene-e, hogy egy hordója legyen az eulkezetnek, ha érveimet is magammal akarnám hordani“? A ilyen „előkelő“ emberekhez tartozik N. is. Sokrates nevetett az előkelő atheneiek felett, „a kik az ösztön emberei voltak, mint minden előkelő ember és cselekvésük okairól sohasem tudtak kellő felvilágosí-

tást adni“. Miért harezol N. oly nagyon és ismételtén az ismeret ellen? Schopenhauernél a legfőbb erény az élethez való akarat tagadásában áll, a mely elégséges ismeretet feltételez. Az ismeret forrása pedig a szemlélet. Ámde Locke volt az első, a ki képzetünket, eszméinket határozottan a szemléletből eredtetted. S hozzá esatlakoztak Hume, Kant, Schopenhauer, kinél az ismeret szükségképen a pessimismushoz vezet. Ezért kell hát a szemléletből eredő ismeretet s a részvétet is tagadni, mert ezzel a pessimismus épülete, elveszítvén alapját, összeomlik s Nietzsche-nél adva van a világigengelő ember eszménye. De hogy „útasítja vissza“ Locket? Úgy, hogy a fogalom tartalma helyébe teszi a fogalom szavát. Tehát a pessimismust úgy semmisíti meg s teszi helyébe az emberfölötti embert, hogy az ész helyébe a nyelvet, semmitmondó üres szavakkal való játszást teszi. Épen itt mutatkozik nála „a philosophiai kritikai tehetség teljes hiánya“, midőn nem tud más úton megszabadulni Sch. pessimismusától. Saját elégtelen és haszontalan munkájának bántó tudata a tulajdonképeni motivuma annak, hogy az ismeretet mindenütt tagadja, visszautasítja, elzárkodik előle az előkelő ember páncéljával. De melyik a nagyobb hiány, az értelmi-e vagy az erkölcsi? kérli szerzőnk. Kétségtelenül az utóbbi. Életrajzából tudjuk, hogy bölcselete rendszeres felépítéséhez a természettudományok studiumának akarta szentelni magát. Miért nem vitte keresztül e tervét? Azért, mert nem tudta, mondja szerzőnk. A roka és a savanyú szőlő meséje im itt is. „Most látjuk e természet rettenetes hiányosságát értelmi és morális tekintetben“. Nem tud lemondani saját hypothesiseiről, inkább keres hibát az egész természetben, mint saját drága, önszült, ápolt gyermekében s ezért tudva csal.

Nietzsche érezte, hogy egyénisége a Wagnerrel való viszony alatt szenved s ez nem tetszett neki. Szakit vele. Ámde Wagner — szerinte — „Schopenhauer függeléke“. Ezt kellene hát megtámadni. De hol és hogy? Itt nem boldogul. Ez mutatja leginkább rövidlátóságát s bölcsészetre nem termettségét. Egy elvet ragad meg hát: a radikalismust. Ha a pessimismus semmis, meg van az igenlő ember eszménye: az előkelő ember. Felöltözteti mindenünnen épen nem válogatósan átvett tarka-barka rongyokkal s nevet ad neki: Zarathustra. De most lelkiismerete furdalni kezd. Megfigyeli magát, elmélkedni kezd s felismeri magában a csalót.

Tudjuk, hogy ez időben szenvedései voltak. Ezek ellen támaszt keres saját tanában. A semmiből új világot, Zarathustrából

teremtőt csinál. Ez az első narkotikum, hogy lelkiismeretét elhallgattassa. Lelki furdalásai rövid időre elesenedesülnek. Aztán hangosabban kelnek életre. Most már erősebb narkotikum kell. Most hirdeti: az isten (= Zarathustra) előkelővé, úrrá lesz. „Die vornehme Seele hat Ehrfurcht vor sich“. Az előkelő embert a rang szeretete, odaadás és szeretet jellemzik. Ezeket magasztalja, mert nem tud lemondani e phantasmagoriákról; odaadás nála az a tehetetlenség, hogy nem tud lemondani az általa már értelmetlennek felismert gondolatról. Épen ezt jelenti a hatalomhoz való akarat is.

Az örök visszatérés, a semmiből új világot teremtés gondolata közös Hegellel. De a ki a hegelizmus nyomorult bukása után e módszert követi, az vagy barbár, vagy jobb meggyőződése ellen cselekszik. Ez utóbbi áll Nietzschénél, ő tehát tudatosan csal. Hogy nemsokára megint előálló szenvedéseit csillapítsa, erősebb és nagyobb mennyiségű kábító szert vesz be s így áll elő *Genealogie der Moralja*, eredményével: Semmi sem igaz, minden szabad. E mű thémája: egyik oldalon áll Nietzsche, másikon a rossz lelkiismeret, a mely folyton csalót kiált rá s ezért a beves törekvés, hogy elfojtsa. *Jenseits von Gut und Böse*-ben mondja: „Mit einer ungeheueren und stolzen Gelassenheit leben, immer jenseits!“ Ez leálcázva azt jelenti: Bármily gonoszúl lépjenek fel a lelkiismeret furdalásai; ellenük közönyösséggel, hidegvérrel fegyverkezünk fel legjobban s ezt a közönyösséget erős jellemnek mondják. Erős jelleméhez úgy jut, hogy elzárkózik a legjobb ellenérv elől is. Hogy állhat másképp a jó és rossz mögé, mint az ismeret megtagadása és az által, hogy a jó és rossz belátása elől elzárkózik? „Teremtésében“ évszázadok óta hitelvesztett módszert, a skolastikait használja: van egy gondolata s az egész világot, minden ténnyt erre vonatkoztat. Miért ad előnyt ennek az inductív fölött, ha nem a mondott okból? Ezért előtte Nietzsche „iparlovag“, s csak épen ez a név menti meg a közönség becsületét. Ha kérdezzük: hogy lehetünk emberfölötti emberekké, hogy élhetünk túl a jón és a rosszan? a felelet ez: egyedül az ismeret tagadásával. Minő bizonyíték a közönség ítélő képességéről, mely „nagy“-nak nevezi azt, a ki ezt teljes komolysággal ajánlja gyökeres gyógyszerül s a mely hidegvérűen nézi, hogy nagy férfiai tuezatszámra piszkíttatnak be e „korhadtt nyomoruságos alaktól“? Vagy minő bizonyíték egy állam míveltségi fokáról, „melyben mindenféle ártalmatlan emberekre uszítják a kutyákat istenkáromlásért s a legkisebb ellenmondás nélkül írhat valaki olyanokat,

minő a számár-ünnep a Zarathustra végén? A legjobb német várost (Weimar) bepiszkolják azzal, hogy Nietzsche — archívumot állítanak fel. Milyen rettenetesen utálatos és végtelenül nevetséges, ha az ember egyik ostobaságot a másik előtt düleszkedni látja s a tehetlenséget minden értelemben, mint erőt magasztalni hallja. Európa egy Hanswursttól vezeteti magát orránál fogva. Szükségét érzem — így végzi Kalina, — „hogy kezeimet megmossam“.

Aztán egy „függelék“-ben foglalkozik *Riehl*-nek idézett könyvével és már ismert kirohanásait még nagyobb hevességgel és kevesebb önmérséklettel ismétli. Főleg az a kifogása *Riehl* ellen, hogy nem az ő pszichológiai kutatási módját alkalmazza és bár rámutat arra, hogy Nietzsche-knek könyvei, gondolatai élmények s így a végül mégis kialakuló *egység személyi*, mégis a *dologi egységet* is ki akarja mutatni s így ellenkezésbe jó önmagával. Aztán az is bosszantja szerzőnket, hogy *Riehl* a sokhelyt felismert igazságot — már t. i. a mi az ő magyarázatával megegyezik, a mi abba beletalál — nem meri nyíltan kimondani, a megtalált helyes nyomon nem tud a végletekig kitartani, a következményeket nem tudja levonni, nem nevezi Nietzsche-t esalónak, hanem igazi gondolkodónak és művésznek tartja. S miután magyarázatát ismételte s úgy hiszi, hogy *Riehl*t meggyőzte, így fejezi be polemiáját: „Most már nem kételkedem, hogy „bölesészünnep“ (mindig idézőjel között beszél Nietzsche-ről „a bölesésről“) ön is velem együtt a német irodalom legnagyobb szégyenének és gyalázatának fogja tekinteni; lumpnak és esalónak, a hol sajátját adja és élődinek, a hol a legjobbat adja, a ki abból táplálkozik, a mit gazdája, Schopenhauer megemésztett“.

DR. GÁL KELEMEN

Párisi levél.

Páris, 1900. mart.

(Keresztény élet és tudományos theologia Sabatier A.-tól. Népies egyetemnek állítása Párisban. — Szakadás a zsinatos orthodoxok közt).

Szerkesztő Úr!

A theol. társulat egyik utóbbi ülésén Sabatier, a párisi theol. facultas tanára nevezetes tanulmányt olvasott fel: A keresztény életről és tudományos theológiáról. A theol. társulati tagjai csaknem teljes számban voltak jelen, mint ez rendszeresen történni szokott, mikor Sabatier olvas föl, kinek kritikai tanulmányait szívesen hallgatják. Hogy nem mindnyájan osztották a tudós tanár nézetét, az kétségtelen. Sabatier abból indult ki, hogy a hagyományt az orthodoxok közül sokan úgy tekintik, mint a melyet érinteni nem szabad. S minthogy a hallgatók közt sokan voltak jelen orthodoxok, ezek Sabatier nézetét igen radikálisoknak találták. De a tanulmány általában kitűnő hatást tett azoknak szellemére és lelkiismeretére, a kik azt hallgatták.

Sabatier azzal kezdte, hogy megállapította vagyis inkább felmutatta azt a tényt, hogy mi a gyakorlati eselekyés rendén a keresztény erélyt készek vagyunk a legnagyobb mértékben kiterjeszteni minden téren, de hogyha a keresztény tanra tekintünk, ott a legnagyobb rendetlenséget találjuk. A tudományos theologia előhaladása és munkája oly gazdag és oly bámulatra méltó, de az tényleg zavarja a régi hit biztonságát. S ezért aztán a theol. tudósokra támadnak. Mert a keresztény gondolkodás e munkája annak az értelmi revolutionnak a hatása, mely nemesak a theológiában, hanem egyebütt is mutatkozik. Az összeütközés, a melyről itt szó van, a lelkek új míveltsége és a keresztény hitvallások hagyományos formái közt keletkezett, melyeket elég oktalanul változtathatatlannak nyilvánítottak. Mi más világban élünk, mint a milyen a